

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто питання відтворення прагматики фразеологізмів в англо-українському перекладі. Схарактеризовано фразеологізми як мовні одиниці, відтворення прагматики яких у перекладі викликає значні труднощі. Виявлено проблеми, зумовлені екстралінгвальними чинниками, що можуть виникати під час відтворення їх емоційно-експресивного забарвлення; визначено способи фразеологічного та нефразеологічного перекладу. Особливу увагу приділено способам відтворення безеквівалентних фразеологічних одиниць.

Ключові слова: безеквівалентні фразеологічні одиниці, екстралінгвальні чинники, прагматика, спосіб перекладу, емоційно-експресивне забарвлення.

Karpenko N. The Problem of Rendering the Pragmatics of Phraseological Units in Translation. *The article deals with the problem of rendering the pragmatics of phraseological units in English-Ukrainian translation. Phraseological units are viewed as objects accumulating cultural and religious features of a particular nation, reflect its traditions, stereotypes, patterns of behaviour, values etc. Therefore, the problem of translation of these units gets even more challenging and complicated taking into account that target language does not always have the units capable to render the pragmatics of the original set phrases.*

The relevance of the topic is due to modern tendencies in the development of translation studies. In addition, the problems of English-Ukrainian translation of phraseological units, rendering their pragmatics, and the choice of the appropriate elaborate strategies are the ones which require careful attention, regarding complex nature of phraseological units and lack of comprehensive studies.

The aim of the article is to define and characterise the ways of translation of phraseological units that are used in modern translation studies.

The aim of the study is to solve the following tasks 1) to define and characterise phraseological units; 2) to highlight the main problems arising in the process of translation of phraseological units; 3) to define the most effective ways of translation that make rendering the pragmatics of phraseological units possible.

Phraseological units are characterised in terms of their emotional and expressive charge. The main extralingual factors that lead to the problems in translation have been defined. Phraseological and non-phraseological ways of translation have been characterised, advantages and disadvantages of each have been highlighted. Special attention has been paid to the problem of translation of non-equivalent phraseological units and the ways of their translation.

Key words: *non-equivalent phraseological units, extralingual factors, pragmatics, way of translation, emotional and expressive charge.*

Вступ

Фразеологічні одиниці відіграють важливу роль у процесі міжкультурної комунікації, оскільки її ефективність залежить від взаєморозуміння та подолання бар'єрів, що часто виникають через девіації, спричинені відсутністю чи наявністю того чи того фрагмента дійсності в мовній картині нації. Ці мовні одиниці як знаки культури є віддзеркаленням специфіки й неповторності кожної нації та тими мовними знаками, що, ймовірно, більше за будь-які інші дають можливість дізнатися про менталітет народу, його традиції, цінності, габстрономічні вподобання, релігійні вірування, географічне положення та ін.

Емоційно-експресивне забарвлення фразеологізмів є однією з їхніх визначальних рис, тому його збереження в перекладі є необхідним. Очевидно, що відтворення цих мовних одиниць іноземною мовою створює низку проблем, оскільки в мові перекладу часто неможливо підібрати еквіваленти або ж аналоги.

Питанню особливостей перекладу фразеологізмів присвячені праці як науковців попереднього століття, так і сучасників (К. Баранцев (2005), С. Влахов, С. Флорін (1980), В. Виноградов (2001), Р. Зорівчак (1983), В. Комісаров (2001), О. Кунін (1964) та ін.). Актуальність нашого дослідження полягає у відповідності теми сучасним тенденціям розвитку перекладознавства, а саме перекладу фразеологізмів як культурно маркованих одиниць. До того ж питання перекладу фразеологічних одиниць потребує подальшої та більш детальної розробки через недостатню кількість праць як теоретичного, так лексикографічного характеру, що забезпечують якісний та адекватний переклад з англійської мови українською.

Мета дослідження – визначити наявні в сучасному перекладознавстві основні способи перекладу фразеологічних одиниць. Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань: 1) схарактеризувати поняття фразеологізму в сучасній лінгвістиці; 2) виявити проблеми, що зумовлюють проблеми їх перекладу; 3) визначити способи перекладу, що їх використовують для відтворення прагматики фразеологічних одиниць.

Методи дослідження

Для досягнення мети використано такі методи дослідження: метод узагальнення та систематизації теоретичного матеріалу; методи зіставного аналізу та порівняння для визначення закономірностей перекладу фразеологічних одиниць; метод перекладацького аналізу для з'ясування характеру способів перекладу фразеологізмів; методи когнітивного, прагматичного аналізу та описовий метод.

Виклад основного матеріалу

Специфіка фразеологізмів як мовних одиниць ускладнює завдання їх перекладу. Фразеологізм – це лексично неподільна, відтворювана одиниця мови з двох чи більше слів, цілісна за своїм значенням і стійка за складом та структурою (Загнітко, 2012, Т. 4: 102). Відповідно до цього тлумачення стійкість та цілісність цих одиниць є ще одним ключовим чинником, що ускладнює їх переклад. Виходячи із цього, перекладач не може ні вилучати або ж додавати жодного зі складників фразеологізму, ні змінювати їх порядок.

Історичні факти та події конкретного історичного періоду розвитку нації відбиваються в значеннях фразеологізмів. Наприклад, непрості стосунки між Англією та Голландією, що склалися у XVII ст., коли ці дві країни перебували в стані війни, дали англійській мові низку стійких сполук із компонентом *Dutch*, що має негативні конотації, порівн: *to go Dutch* – платити порівну (ділити рахунок навпіл), *Dutch courage* – хоробрість напідпитку, *Double Dutch* – незрозуміле мовлення, тарабарщина, *Dutch agreement* – згода напідпитку, *Dutch bargain* – угода, що вигідна лише одній із сторін та ін. Очевидно, що такі мовні одиниці не матимуть еквівалентів у мові-реципієнті, імовірно, неможливо знайти й аналоги. Тож в усіх прикладах ключовий компонент вилучено, оскільки він не матиме відповідної прагматики в мові перекладу.

Фразеологізми часто свідчать про наявність певних моделей поведінки, стереотипів у конкретному суспільстві, що відтворює відповідна мова, та їх відсутність в іншій. Зокрема, мовна одиниця *glass ceiling*, що в англійській має значення *'the attitudes and practices that prevent women or particular groups from getting high-level jobs, even though there are no actual laws or rules to stop them'* [Longman Dictionary], свідчить про соціальні моделі поведінки, значущість питання гендерної

рівності та боротьби жінок за свої права, що транслюються в мову. Натомість для українців це питання не є таким важливим, про що свідчить відсутність фразеологізму з відповідною семантикою. Для перекладу доцільно використати контекстуальний переклад: *Having A Glass Ceiling To Break Through Is Privilege* (Forbes) – **Мур, який варто зламати** – це привілей. У цьому разі словосполучення перекладено за допомогою фразеологізму *ламати мур* – *долати перешкоди*, що є більш доречним та зрозумілим для україномовної аудиторії.

На сьогодні способи перекладу, запропоновані лінгвістами, відрізняються та потребують усталення. Беручи до уваги наявні класифікації, виокремлюємо серед них передусім два основні: 1) фразеологічний – використання еквівалентів та аналогів; 2) нефразеологічний – залучення інших мовних засобів, коли неможливо знайти еквівалент або аналог.

Фразеологічний переклад передбачає наявність еквівалента чи аналога (повного або часткового). Повні збігаються з оригіналом образністю, семантикою, стилістичним забарвленням, граматично. Варто зазначити, що наявність повного еквівалента можлива лише за умови, коли фразеологічні одиниці походять з одного джерела та є інтернаціональними, наприклад:

1) грецька міфологія (*the Augean stables* – *Авгієві стайні*, *Pandora's box* – *скринька Пандори*);

2) Біблія (*prodigal son* – *блудний син*, *good Samaritan* – *добрий самарянин*);

3) давня історія та література (*I came, I saw, I conquered* – *прийшов, побачив, переміг*; *Aladdin's lamp* – *лампа Аладдіна*).

Переклад за допомогою *повного та часткового аналога* можливий за умови наявності в мові перекладу фразеологічної одиниці, що є близькою в конотативному значенні до оригіналу.

Для того, щоб виявити аналог у мові перекладу, надзвичайно важливим є вибір стратегій перекладу й застосування всього спектру засобів, доступних перекладачеві, та рівень його мовної компетенції, оскільки для того, щоб знайти аналог, необхідне досконале знання мови, з якої та якою здійснюється переклад. Зауважимо, що ситуація білінгвізму в Україні часто призводить до використання калькованих словосполучень, перекладених українською з російської, навіть попри те, в українській мові наявний аналог. Це породжує тексти

з перекладом, що не може вважатися адекватним. Також відіграє значну роль у процесі вибору мовних засобів і частотність використання фразеологізму, оскільки фіксуємо прислів'я, аналоги яких не є очевидними через нечастотність їх уживання, однак уживаються в цільовій мові. Тому перекладач має здійснювати ґрунтовний лексикографічний аналіз до того, як удаватися до нефразеологічного перекладу. Наприклад, *Look after your pennies and the pounds will look after themselves* – *Копійка гривню береже*. У цьому разі вдається знайти аналог, граматична структура якого є іншою, проте прагматика відтворена повною мірою: українські лексеми *копійка* та *гривня* в складі української ідіоми дають змогу відтворити семантику англійського фразеологізму з компонентами *penny* й *pound* та семантика обох мовних одиниць є ідентичною.

У виборі аналога вирішальним є стиль, контекст, а також частотність використання мовної одиниці. Наприклад, англійський фразеологізм *Many hands make light work – used to say that people can do things more quickly and easily when they work together* (Merriam-Webster Dictionary) має кілька аналогів в українській мові: *гуртом добре й батька бити*, *гуртом і чорта поборемо*, *гуртом можна й море загатити*, *гурту й вовк не страшний*, *дружній череді й вовк не страшний* (Українські традиції). Вибір одного з них має бути мотивований жанром тексту, його комунікативною метою та аудиторією, для якої здійснюється переклад. Водночас англійський фразеологізм також має синонім *It takes a village to raise a child*. Тож синонімія як явище фразеології також може ускладнювати переклад, а укладання словника фразеологічних синонімів є ще одним із перспективних напрямків перекладознавства.

Перш ніж удаватися до нефразеологічного перекладу, необхідно переконатися, що фразеологічний неможливий. На думку С. Влахова й С. Флоріна, фразеологізм має бути перекладений фразеологізмом; учені зазначають, що «до такого перекладу, як до ідеалу, варто прагнути передусім та шукати інші шляхи, лиш пересвідчившись у недоцільності фразеологічного перекладу в конкретному тексті» (Влахов, & Флорин, 1980).

Одним зі способів нефразеологічного перекладу безеквівалентних фразеологізмів є описовий переклад, тобто тлумачення мовної одиниці, порівн.: (*white elephant* – подарунок, якого важко позбутися

(те, що приносить більше турбот, ніж користі). У цьому разі складно забезпечити фразеологічний переклад, тому використано експлікацію.

Перекладачі також удаються до калькування, що є доречним у тому разі, коли дослівний переклад фразеологізму дає можливість донести до реципієнта прагматику оригіналу без утрати метафоричності. Наприклад, фразеологізм *people who live in glass houses shouldn't throw stones* – люди, які живуть у скляних будинках, не повинні кидатися камінням. У разі дослівного перекладу збережено образність та метафоричність, і він буде зрозумілим реципієнту.

До нефразеологічних способів перекладу також зараховують лексичний переклад, коли фразеологічна одиниця відтворюється словом, тотожним її значенню. Наприклад, *lay bare* – виявляти. Такий спосіб перекладу не є повноцінним, його використання радять мінімізувати, оскільки образність, конотації, метафоричність утрачені.

Ще одним можливим способом є контекстуальний переклад, що передбачає підбір контекстуального відповідника, який не є еквівалентним значенню оригіналу в словниках, однак у цьому контексті може бути використаний для відтворення прагматики, оскільки він логічно транслює зміст одиниці, що перекладається. О. Кунін називає цей переклад обертональним (Кунін, 1964) та зазначає, що він передбачає використання свого роду оказіонального еквівалента, який доречний у конкретному контексті (порівн.: *A Glass Ceiling To Break* – Мур, який варто зламати).

Висновки

Отже, фразеологізми – це унікальні мовні одиниці, що відкривають для нас конкретну націю, її минуле та сучасне, смаки, цінності, стереотипи, її душу та дух. Оптимальним їх відтворенням є переклад за допомогою аналога чи еквівалента, оскільки він уможливорює репрезентацію їхнього емоційно-експресивного та функціонально-стилістичного наповнення. Використання цих способів можливе за умови високого рівня володіння перекладачем обома мовами, дотримання необхідних перекладацьких стратегій, використання всіх наявних лексикографічних джерел.

Перспективу вбачаємо в розробці теоретичного інструментарію перекладу фразеологічних одиниць та практичному його

застосуванні для відтворення прагматики фразеологізмів у перекладі. Окрім того, у процесі дослідження виявляємо, що лексикографічна база сучасного перекладознавства потребує особливої уваги, оскільки бракує праць, що могли б забезпечити повноцінну та якісну роботу перекладача. Тому укладання словників англійської та української фразеології є одним із перспективних напрямків сучасного мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранцев К. Т. (2005). *Англо-український фразеологічний словник*. Київ: Знання. 2. Влахов, С., & Флорин, С. (1980). *Непереводимое в переводе*. Москва: Междунар. отношения. 3. Виноградов, В. С. (2001). *Введение в переводоведение*. Москва: Изд-во ин-та общ. среднего образования РАО. 4. Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики. Поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ. 5. Зорівчак, Р. (1983). *Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія*. Львів: Вища шк. 6. Кунин, А. (1964). О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре. В *Тетради переводчика* (с. 3–20). Москва: Междунар. отношения. 7. Комиссаров В. Н. (2001). *Теория перевода (лингвистические аспекты). Современное переводоведение*. Москва: Высшая шк. 8. *Merriam-Webster Dictionary*. Узято з <https://www.merriam-webster.com/dictionary/many%20hands%20make%20light%20work>. 9. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Узято з <https://www.ldoceonline.com/>. 10. *The free dictionary*. Узято з <https://idioms.thefreedictionary.com/it+takes+a+village>. 11. *Українські традиції*. Узято з <https://traditions.in.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/1456-pryslivia-ta-prykazky-pro-vzaiemyny-mizh-liudmy-druziv-tovaryshiv-kumiv-susidiv>.

REFERENCES

1. Barantsev K. (2005). *Anglo-Ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [English-Ukrainian phraseological dictionary]*. Kyiv: Znannia [in English and Ukrainian]. 2. Vlahov, S., & Florin S. (1980). *Neperevodimoie v perevode [Untranslatable in translation]*. Moskva: Mezhdunar. otnosheniia [in Russian]. 3. Vinogradov, V. (2001). *Vvedenie v perevodovedenie [Introduction to translation studies]*. Moskva: Izd-vo in-ta obshch. srednego obrazovaniia RAO [in Russian]. 4. Zahnitko A. (2012). *Slovnyk suchasnoi angliiskoi movy. Poniattia i termyny. [Dictionary of modern linguistics. Notions and terms]*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian]. 5. Zorivchak, R. (1983). *Frazeolohichna odyntysia yak perekladoznavcha katehoriia [Phraseological unit as a category of translation studies]*. Lviv: Vyshcha shk. [in Ukrainian]. 6. Kunin, A. (1964). O perevode angliiskix frazeologizmov v anglo-russkom frazeologicheskome slovare. [On translation of English phraseological units in English-Russian phraseological dictionary]. *Tetradi perevodchika – Translator's notebooks* (pp. 3–20). Moskva: Mezhdunar. otnosheniia [in Russian]. 7. Komissarov V. (2001). *Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). Sovremennoe perevodovedenie [Theory of translation (linguistic aspects). Modern translation studies]*. Moskva: Vysshiaa shk. [in Russian]. 8. Forbes. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/shereatcheson/2021/05/13/having-a-glass-ceiling-to-break-through-is-privilege-heres-why/?sh=4d8685a320d3>

[in English]. 9. **Longman Dictionary of Contemporary English**. Retrieved from <https://www.ldoceonline.com/> [in English]. 10. **The free dictionary**. Retrieved from <https://idioms.thefreedictionary.com/it+takes+a+village> [in English]. 11. **Ukrainski tradytsii [Ukrainian traditions]**. Retrieved from <https://traditions.in.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky/1456-pryslivia-ta-prykazky-pro-vzaiemny-mizh-liudmy-druziv-tovaryshiv-kumiv-susidiv> [in Ukrainian].

Карпенко Наталія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології, перекладу та мовної комунікації, Національна академія Національної гвардії України; майдан Захисників України, 3, м. Харків, 61001, Україна.

Tel.: +38-098-445-17-24

E-mail: karpenko_nataliya08@ukr.net

orcid.org/0000-0003-2922-0384

Карпенко Nataliia Anatoliivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of Philology, Translation and Lingual Communication, National Academy of the National Guard of Ukraine; 3 Zakhysnykiv Ukrainy square, Kharkiv, 61001, Ukraine.

Надійшла до редакції 20 серпня 2021 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Карпенко Н. А. Проблема відтворення прагматики фразеологічних одиниць у перекладі. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2021. Вип. 55. С. 142–149. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.55.13>

АРА: Карпенко, Н. А. (2021). Проблема відтворення прагматики фразеологічних одиниць у перекладі. *Лінгвістичні дослідження*, 55, 142–149. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.55.13>